

Ar turės Kretinga savo palaimintąjį?

► Jurgis Ambraziejus Pabrėža – vienas iš trijų garsiausių XIX a. Žemaitijos šviesuolių, savo darbais ir veikla stovėjęs vienoje gretoje su istoriku rašytoju Simonu Daukantu (1793–1864 m.) ir vyskupu rašytoju bei blaivybės propaguotoju Motiejumi Valančiumi (1801–1875 m.).

J. Pabrėža gimė 1771 metų sausio 15 d. Lenkimų parapijos Večių kaime, dabartiniaime Skuodo rajone. Mokėsi Kretingoje, nuo 1792 m. studijavo Vilniaus universitete. M. Valančius apie šias studijas yra rašęs, kad J. Pabrėža, „nuvažiavęs į Vilniaus akademiją, mokėsi istorijos, anatomijos, botanikos, chemijos, chirurgijos, fizikos, prigimtųjų įstatymų, teologijos ir išguldymo Rašto švento“. Kiti autoriai tvirtina, kad jis gamtos mokslus ir mediciną studijavęs ypač kruopščiai, nes norėjęs ir gamtos, ir medicinos mokslų įgytomis žiniomis patarnauti sveikiems ir sergantiems savo krašto žmonėms.

Po 1794 m. Tado Kostiuškos vadovaujamo sukilimo prieš Rusijos imperijos įsigalėjimą pralaimėjimo, J. Pabrėža grįžo į Žemaitiją, rugpjūčio 1 d. įstojo į Varnių kunigų seminariją, kur 1796 metais, kaip pavyzdingas klierikas, anksčiau laiko buvo išventintas kunigu, paskirtas Šiluvos vikaru, o nuo 1798 metų Raudėnų (dabartinis Šiaulių rajonas) bažnyčios administratoriumi, kur teko rūpintis ne tik dvasiniais, bet ir ūkiniais reikalais. 1800 m. perkeltas į Tverus vikaru čia išbuvo iki 1802 m., kai buvo paskirtas Plungės vikaru. Būdamas jau subrendęs kunigu ir jausdamas didelę atsakomybę už sielų išganymą, daug dirbo, garsėjo kaip uolus, išmintingas išpažinčių klausytojas, geras pamokslininkas. Iš Plungės laikotarpio (1802–1807 m.) yra daugiau išlikusių pamokslų, sielovadinių raštų ir pasiryžimų, atskleidžiančių jo apatlavimą ir kunigišką asmenybę. Čia jis 1803 m. parašė ir savo pirmąją 113 psl. religinio turinio apmąstymų knygelę. Įtemptas darbas, pamokslų sakymas, išpažinčių klausymas, ligonių lankymas bei pasninkavimai ir apsimarinimai palaužė jo sveikatą, tad 1807 metais jo paties prašymu dar nė 40 metų nesulaukęs kunigas paskiriamas Kartenos altaria. Čia gyvenamas rūpinosi naujos altarijos kūrimu, kurią 1814 metais įkūręs ir joje apsigyvenęs tikėjosi sulaukti gilių senatvės. Čia jis pradėjo rinkti žoles, tyrinėti jų gydomąsias savybes, bandė pritaikyti ligų gydymui, čia parašė ir pirmą savo medicinos knygelę lenkų kalba. Kartenoje gyvendamas J. Pabrėža didelį dėmesį skyrė ir pamokslų sakymui. Išlikę 36 jo Kartenos bažnyčioje sakyti pamokslai.

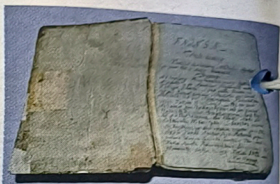
1816 m. gruodį, apsisprendęs tapti pranciškonu vienuo-

► Kretingos pranciškonams ir Jurgiui Pabrėžai skirtas stendas Kretingos muziejuje. Jolantos Kliekutės nuotr.

► Į Lietuvą iš JAV sugrįžęs Jurgio Pabrėžos pamokslų rinkinys „Knia-ga turinti savę kozonius“. Autoriaus nuotr.

liu tretininku, paliko savo ilgai kurtą šv. Jokūbo altariją, kurioje pragyveno tik 2 metus, kitam altariai ir apsigyveno Kretingos bernardinų (pranciškonų) vienuolyne, kur jam buvo skirtos 2 celės. Vienoje jis gyveno, kitoje laikė savo surinktas žoles ir iš jų gamino vaistus. Po metų J. Pabrėža iškilmingai davė amžinuosius Trečiojo pranciškonų (tretininkų) ordino įžadus, pasirinkęs vienuolinį šv. Ambraziejaus vardą.

Į vienuolyną įstojęs ieškodamas savo sielai ramybės ir palankių sąlygų botanikos ir medicinos studijoms, paskirtas pranciškonų išlaikomos mokyklos kapelionu ir mokytoju, šias pareigas uoliai priėmė. Čia dėstė lotynų kalbą, gamtos mokslus, geografiją. Matyt, tai paskatino ir vėliau, 1825 m., parašyti 166 psl. apimties pirmąjį lietuvišką (žemaitišką) geografijos vadovėlį. 1821–1828 m. J. Pabrėža buvo vienuolyno pamokslininkas, misionierius. Jo įtaigūs ugingi pamokslai aidėjo ne tik Kretingos, bet ir kitose Žemaitijos bažnyčiose. Ruošdamasis pamokslams jis stengėsi pažinti žmonių gyvenimą, jų elgesį, įpročius ir ydas, todėl pamokslai paprastiems, dažnai bemokslams žmonėms, buvo lengvai suprantami, o šiaudien jie vertinami kaip XIX a. pirmos pusės žemaičių gyvenimo bei papročių šaltinis.

Didelę savo gyvenimo dalį J. Pabrėža pašventė botanikos ir medicinos mokslams ir darbams, turintiems išliekamąją vertę. Dabarties botanikai jį laiko Lietuvos botanikos tėvu, kurio veiklą apvainikavo 1843 metais baigtas rašyti apie 1 tūkst. rankraščio puslapių augalų siste-

matikos veikalas „Taislius augminis“, kurio rašymui jis pasiskyrė 8 metus. Rašydamas savo knygas J. Pabrėža stengėsi sukurti bendrinę žemaičių kalbą, paremtą šiaurės žemaičių (dounininkų) tarme, nors jam gyvam esant kaip knyga nebuvo išleistas nė vienas jo rankraštis. Žymus Lietuvos bibliografas Vaclovas Bižiška (1884–1956 m.), 1929 metais tyrinėjęs Kretingos vienuolyno biblioteką ir J. Pabrėžos rankraščius, rašė: „Tikrai keistas ir kartu liūdnas likimas žmogaus, kurs pats vienas daugiasia lietuviškai (žemaitiškai) buvo parašęs negu visi kiti pirmosios XIX a. pusės lietuvių rašytojai kartu, gal išskyrus tik vieną Daukantą.“ J. Pabrėža savo medicinos žinias ir patirtį pritaikydamas praktikoje, gamino vaistus, mokė žmones pažinti vaistažoles ir naudoti jas gydymui, priiminėjo ligonius ir juos gydydavo pačiame vienuolyne. Ne veltui žemaičiai jį prisimena kaip švento gyvenimo žmogų, žmonių ganytoją ir gydytoją, kuris, propaguodamas kuklumą, mums nepaliko net ir savo atvaizdo. Šiandien 1970 m. salantiškio liaudies meistro Petro Kalendos (1904–1986 m.) iš medžio išdrožtas jo biustas saugomas Kretingos muziejuje, yra tapęs kone tikruoju J. Pabrėžos atvaizdu.

J. Pabrėža mirė 1849 m. spalio 30 dieną, eidamas 79 metus, po ligonių priėmimo vėlاندų savo celėje parimęs priekryžiaus. Pranciškonai jį palaidojo garbingiausioje Kretingos parapijos kapinių vietoje prie šais Šv. Jurgio koplyčia.

Ar turės Kretinga savo palaimintąjį?

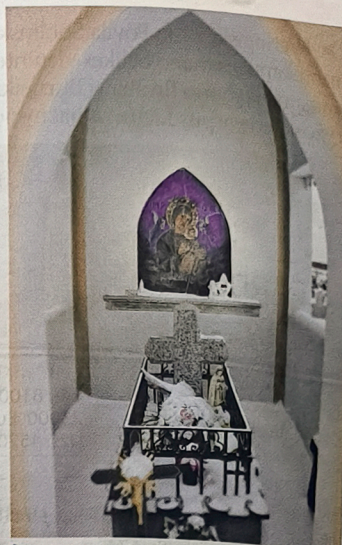
▶ J. Pabrėžos kapo koplytėlė 1933–1934 m.
Nuotr. iš autoriaus archyvo

▶ J. Pabrėžos kapo koplytėlė šiandien.
Dariusis Šypalio nuotr.

▶ J. Pabrėžos kapas ir koplytėlės freska 1933–1934 m.
Nuotr. iš autoriaus archyvo

▶ J. Pabrėžos kapas ir koplytėlės freska šiandien.
Dariusis Šypalio nuotr.

(Atkelta iš 10 p.)

Žemaitijos tikintieji niekada ne užmiršo savo pamokslininko, švietojo, dvasios ir kūno gydytojo, ir šiandien, lankydami jo kapą, meldžiasi ir prašo užtarimo prieš Dievą, o taip pat globos, ginant juos nuo ligų ir kitų gyvenimo negandų. Išreiškdami pagarbą savo tikėjimo broliui, Kretingos pranciškonai 1895 metais ant kapo pastatė akmeninį kryžių su jame iškaltais biografiniais taktais. XX a. 4-e dešimtmetyje pradėta rinkti medžiaga jo paskelbimo palaimintuoju bylai, registruojant liudijimus apie stebuklingus pagijimus, pasimeldus prie jo kapo. Tai buvo rašoma į specialią knygą, taip pat publikuojama žurnale „Pranciškonų pasaulis“.

Tuometinio Kretingos pranciškonų vienuolyno gvardijono Augustino Dirvelės (1901–1941?) pastangomis 1933 metais ant jo kapo buvo pastatyta neogotikinio stiliaus mūrinė koplytėlė su šv. Pranciškaus ir angelų skulptūromis. Vidinė jos sieną papuošė Marijos su kūdikiu freska, aplink dekoruota augaliniais ornamentais su užrašu „O motina neperstojančios pagalbos“. Taip pagerbtas J. Pabrėžos kapas tapo svarbiausia tikintųjų ir piligrimų lankymosi vieta Kretingos kapinėse vieta, kur ne tik per Vėlines, bet ir paprastomis dienomis buvo meldžiamasi ir deginamos žvakės. Koplytėlę stebuklingai aplenkė ir karo negandos, kai šalia esančią šv. Jurgio koplyčią 1944 metų rudenį apgriovė prie Klaipėdos įsitvirtinusios ir Kretingą apšaudžiusios nacių kariuomenės pabūklų sviediniai. Negandos ją aplenkė ir pokario bei vėlesniais sovietiniais metais. Ji beveik nenukentėjo, išskyrus tai, kad nuo pajūrio žvabžių vėjų, drėgmės ir šalčio poveikio išblukę ornamentai buvo užtinkuoti, palikus tik švč. Mergelės Marijos su kūdikiu freską, kuri per kelias mėgėjiškas restauracijas, neturint jos prieškarinių nuotraukų, stipriai pasikeitė, tapusi mažai panaši į originalą. Neseniai autoriaus aptiktas 1933–1934 m. atvirkstas turėtų padėti atkurti pradinį

sieninės tapybos vaizdą.

Autorių konsultavęs Vilniaus dailės akademijos profesorius, vienas žymiausių šalies sieninės sakralinės tapybos restauratorių Juozas Algirdas Pilipavičius (gim. 1944 m.), restauravęs per 80 bažnyčių freskų, taip pat seniausia XIV a. Lietuvos freskų Vilniaus katedros požemio kriptoje neabejoja, kad J. Pabrėžos kapo koplytėlės vidaus tapybą visiškai imanoma atkurti, kartu su pačia koplytėle ją atnaujinant. Ją galima laikyti ir Žemaitijos katalikų pasipriešinimo sovietinei ateizacijai simboliu, nes per Vėlinių, kurios sovietinė valdžia nepripažino, šventę ji paskelbdavo žvakių liepsnelių jūroje, ją lanke ir meldėsi tūkstančiai žmonių. Išlikęs ir liudijimas, kaip 1962 metais po sovietinės valdžios įvykdyto Vilniaus Kalvarijų koplytelių sunaikinimo, čia, paraginti tuo metu Kretingoje gyvenusio pranciškonų vienuolio Mykolo Tamošiūno (1904–1973 m.), tikintieji ją saugojo ištisą parą, kad jos neištiktų panašus likimas. J. Pabrėža savo testamentu visą savo gausų mokslo ir kūrybos palikimą – didžiųjų autorių knygų, botanikos augalų rinkinius, savo pamokslų bei botanikos mokslų rankraščius – paliko Kretingos vienuolynui. Jis, 1821 metais paskirtas vienuolyno pamokslininku, pradėjo sudarinėti savo pamokslų rinkinius. Jis savo parašytus pamokslius suskirstė pagal temas į rinkinius ir įrėšo odiniuose viršeluose, kad pamokslai neišsimetėtų ir patogų būtų jais naudotis. M. Valančius savo 1948 m. knygoje „Žemaičių vyskupystė“ paminėjo 7 pamokslų rinkinius, kai vėlesni J. Pabrėžos palikimo tyrinėtojai kunigas Petras Ruškys (1876–1967 m.) ir mokslininkas kalbininkas Antanas Salyss (1902–1972 m.) aprašo jų buvusių dešimt. J. Pabrėžos kūrybinis palikimas ir jo asmeninės bibliotekos knygos Kretingos vienuolyno bibliotekoje išbuvo iki 1940 m., kai sovietinė valdžia ją uždarė, o išlikusias knygas ir rankraščius išvežė į Kauną ir perdavė Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai, iš kurios dalis 1952 m. pate-

ko į Vilniaus universiteto biblioteką. Taip išsklaidžius biblioteką, dalis knygų ir rankraščių buvo sunaikinta ar dingo be žinios. Iš dešimties J. Pabrėžos pamokslų rinkinių šiuo metu išlikę ir žinomi tik trys. Kunigui P. Ruškiui bei pranciškonui M. Tamošiūnui, palankiai susiklosčius aplinkybėms, pavyko išgelbėti nedidelį kiekį knygų bei kelis pamokslų rinkinius. Nepastikdami sovietine valdžia, jie ieškojo kelių ir galimybių jų saugomos pamokslų rinkinius ar jų kopijas perduoti į JAV čia įsikūrusiems pranciškonams, iš kurių Viktoras Gidžiūnas (1912–1984 m.) didžiąją savo gyvenimo dalį paskyrė J. Pabrėžos gyvenimo ir jo veiklos tyrinėjimams, kuriuos vainikavo 1993 m. Romoje, deją, jau po autoriaus mirties išleista apie 300 psl. knyga-monografija „Jurgis Ambraziejus Pabrėža“, kurią spaudai parengė meno ir bažnyčios istorikė Irena Vaišvilaitė (gim. 1954 m.). V. Gidžiūnas, pokario metais atvykęs iš Europos, kur Italijoje baigė teologijos studijas, į JAV kartu su kitais broliais pranciškonais daug dirbo, kad čia įsikurtų ir pradėtų išeivijos lietuvių sielovadinę ir kultūrinę veiklą. Nusprenęs parašyti knygą apie vieną iškiliausių Lietuvos pranciškonų, pradėjo susirašinėti su pranciškonais vienuoliais, likusiais Lietuvoje. M. Tamošiūnas buvo pagrindinis jo pagalbininkas renkant medžiagą apie J. Pabrėžą. V. Gidžiūnui jis nurašė ir laiškais nusuntė kunigo P. Ruškio studiją apie jį. Brolis Mykolas rinko ir siuntė laiškais į JAV viską, kas to meto spaudoje pasirodydavo apie J. Pabrėžą. 1979 m. V. Gidžiūnas laiškais susisiektė ir su buvusiu Kretingos pranciškonų gimnazijos mokytoju Juozu Paviloniu (1910–1999 m.), kuris dar prieš karą, A. Dirvelės prašymu, rinko medžiagą J. Pabrėžos biografijai, kurią norėta panaudoti jo beatifikacijos bylai pradėti. J. Pavilonis, nusuntęs naujausią medžiagą apie J. Pabrėžą, paragino ją atsidėti darbu, kad užbaigtų šią studiją. Šiandien žinoma, kad sovietiniais metais M. Tamošiūnas ir P. Ruškys Kretingoje turėjo šiuos J. Pa-

brėžos rankraščius: du pamokslų rinkinius – 1. „Kninga turinti savę kozonų“ (1822 m., 1244 p.) toliau PaKTSK, 2. „Apei septynis sakramentus“ (apie 1820 m.) ir rankraštį „Rekolekcijos dvasiškos“ (1846 m., 139 p.), toliau PaRD bei septynis smulkius tekstelius. PaKTSK ir PaRD rankraščių kopijos pateko į JAV, ten atsidūrė ir PaKTSK originalas. Kunigas pranciškonas Julius Sasnauskas (gim. 1959 m.) neseniai sužinojo, kad apie 1970 m. V. Gidžiūnas buvo atvykęs į Lietuvą, Vilniaus bibliotekose rinko medžiagą apie J. Pabrėžą, tad jis galėjo prisidėti prie to, kad PaKTSK originalas atsidūrė pas išeivijos pranciškonus ir iki šiol buvo jų archyve. 2017 metų rudenį savo eilines keliones pas JAV pranciškonus metu J. Sasnauskui pavyko surasti PaKTSK originalą ir jį parvežti į Lietuvą. Tai svarbus įvykis ne tik J. Pabrėžos gyvenimo ir kūrybos tyrėjams, jo atminties ir palikimo saugotojams, bet ir XIX a. Lietuvos kultūros tyrėjams. Kaligrafiška rašyena kruopščiai surašytų 128 pamokslų rinkinius puikiai išsilaikęs, nors jo klajonės po pasaulį reikalauja atskiros studijos. Prie kiekvieno pamokslu kruopščiai surašyta pamokslų tema, vieta, kur, kada ir kokia proga jie buvo sakyti. Iš to matome, kokia plati buvo J. Pabrėžos, kaip pamokslininko, geografinė. Pamokslai sakyti ne tik Kretingoje, bet ir Raudėnuose, kur 1798 metų pirmą advento sekmadienį apie Dievo paskutinį teismą sakytas pirmasis rinkinio pamokslas, Plungeje, Salantuose, Palangoje, Kartoje, Darbėnuose, Lenkijoje, Katalnalyje, Budriuose, Veiviržėnuose, Beržore, Kantaučiuose, Jukobave, Lieplaukėje, Vėžaičiuose, Tveruose, Laukžemėje, Žlibinuose. Šis kruopščiai surašytas pamokslų rinkinys – puikiai begalinės atsakomybės ir ruošimosi pamokslams dabarties katalikams ir kunigams pavyzdys. Norisi tikėti, kad jis papildys Kretingos muziejų J. Pabrėžai skirtą ekspoziciją, kur jo lankytojai, o

ypač moksleiviai ir jaunimas, lėtų iš arčiau pamatyti legendinio kretingiško rankraščius, kurių ne vieno dėl karų ir sovietinės okupacijos Kretingoje neišliko. Nežinomas ir kitų dviejų čia paminėtų rankraščių, kuriuos Kretingoje turėjo P. Ruškys ir M. Tamošiūnas, likimas. Kad jie gali būti saugomi privačiose kolekcijose Lietuvoje, parodė ir nesenas pavyzdys, kai J. Pabrėžos rankraštis „Registras matyri“ (T. 1, p. 836) iš privataus viešai neskelbiamo bibliofilo kolekcijos neseniai buvo suskaitmenintas Žemaičių vyskupystės muziejuje Varniuose ir dabar prieinamas per internetą. Bet kokių atvejų visi J. Pabrėžos rankraščiai ar knygos turi grįžti ten, kam jis buvo palikęs savo testamentu. Juk žmonės, sugrąžinę teisėtoms šeimoms ir ninkams jiems priklausantį kultūros vertybę, sulauks didesnės garbės ir liks visiems laikams istorijoje nei anonimiškai saugodami savo asmenines kolekcijose ir vengdami viešumos. Į Kretingą sugrįžę pranciškonai 1991 m. sausio 12 d. čia surengė konferenciją – minėjimą, skirtą Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos beatifikacijos bylai atnaujinti, bet ir šiandien, praėjus 27 metams, ši procedūra nėra pradėta. Norisi tikėti, kad naujasis Telšių vyskupas Kęstutis Kėvalas, padedamas brolių pranciškonų, inicijuos beatifikacijos bylos atnaujinimą, nes tai, kad J. Pabrėža gyvenio XIX a., yra tikrai ne kliūtis. Šiaulių vyskupijoje 2005 metais pradėta Barbaros Žagaraitės (1628–1648 m.) ir 2016 m. kunigo Ignaco Štacho (1797–1854 m.) beatifikacijos bylos. Norisi tikėti, kad 2021 metai, minint 250-ąsias J. Pabrėžos gimimo metines, Lietuvos Respublikos Seimo bus paskelbti J. Pabrėžos metais ir jau šiandien tam reikia pradėti ruoštis. Tam mus įpareigoja ir J. Pabrėžos gyvenimo moto: „Dievas mato, laikas bėga, mirtis genasi, amžinybė laukia...“.

Romualdas BENIŠIS